

O ZNAČAJU PREDMETA EKONOMSKIH NAUKA¹⁾

Savremenici smo epohe, u kojoj se odvijaju dramatična zbivanja. Pozornica svetskih zbivanja odražava grčevit sukob tendencija konzervacije odnosa prošlosti i tendencija koje otvaraju horizonte budućnosti, ukazuju na »drastičan primer nesaglasnosti stvarnog ljudskog življenja sa epohalnim izumima koji bi zaista mogli da promene lik čovečanstva«²⁾, sumira rezultate revolucije i kontrarevolucije, otvara viziju slobode — rađa nove oblike zavisnosti i dominacije, ukratko, svedoči o kvalitativno novom stepenu društvene protivurečnosti na kome se nalazi sadašnjica.

Svet našeg vremena, sa izrazitom tendencijom daljeg intenziviranja proizvodnih snaga (već i onako kolosalno razvijenih), označava sumrak civilizacijske epohe, odnosno buržoaskog sistema odnosa kao poslednjeg i najprezentativnijeg stadija civilizacijske epohe i uobličavanje nove istorijske alternative — socijalizma (komunizma). Međutim, ako je alternativa realna i prisutna, ne znači da je i lako ostvariva. Kompleks protivurečnosti; ekonomskog, političkog, socijalnog i idejnog karaktera, koji je rezultat dosadašnjeg istorijskog razvoja, istovremeno je izvor kontroverzi i dilema u izboru puta prevazilaženja tih istih fundamentalnih protivurečnosti.

Praiskonska težnja čoveka da objasni objektivnu stvarnost, određi svoje mesto u njoj, rezultirala je stvaranjem nauke — najracionalnijeg vida ljudske samodelatnosti. Nauka se pojavljuje kao izuzetno značajno sredstvo razrešenja savremenih protivurečnosti.

Spektar posmatranja društvenih pojava može biti različit. Međutim, nezavisno od naših htenja, volje i svesti, ukoliko društvo želi da prevlada sadašnji stepen protivurečnosti, učini svesno dominantnim nad spontanim — slobodno nad nužnim, imperativno se nameće zahtev za ovladavanje celinom ekonomskih odnosa.³⁾ Jer, zakoni društvene baze su, najsuštastveniji zakoni koji u krajnoj instanci uslovljavaju celokupnost društvenih odnosa u ostalim sferama društvenog života⁴⁾. Stoga se određivanje predmeta ekonomskih nauka

¹⁾ Dr Ivan Maksimović, Predmet ekonomskih nauka, IDN, Beograd, 1967, str. 85, rezime na engleskom i ruskom str. 86—96.

²⁾ M. Đorđević, Iz novije svetske političke istorije, FPN, Beograd, 1975, str. 12.

³⁾ »Određuje ne volja ili delatnost pojedinaca nego »milst«, nadmoćnost, ali nepoznatih ekonomskih snaga«. (F. Engels, Razvoj socijalizma od utopije do nauke, Izabrana dela tom II, Kultura, Beograd, 1950, str. 99.)

⁴⁾ ...s obzirom na primarnost društvenog bića nad društvenom svesću i na njihovu istovremenu međuzavisnost, — racionalne (teorijske) interpretacije razvitka društvenog bića postaje analitičkom osnovom za racionalizacije u raznolikim oblastima društvene svesti. (I. Maksimović: Predmet ekonomskih nauka str. 61).

sa pozicija i fundamentalnih premisa Marksova dela imperativno nameće, kako iz gore navedenih argumenata tako i iz razloga opterećenosti društvenih nauka apologetskim naslagama (naročito buržoaska ekonomija od vremena dezintegracije kapitalističkog načina proizvodnje).

I

Godine 1967, naučna javnost upoznala je knjigu profesora Ivana Maksimovića »Predmet ekonomskih nauka«.

Knjiga je koncipirana u tri dela. U prvom odeljku profesor Maksimović konciznim i pregnantnim potezima prezentira genezu konstituisanja i razvoja političke ekonomije kao teorijske nauke, — »od 'teoloških i prirodnih zakona' kao predmet ekonomije do predmeta ekonomije kao 'onog što ekonomisti čine'«⁵⁾.

1) Razvojni put političke ekonomije teče od Antičke misli do danas, savlađujući Scile i Haribde; dodatka uz »filozofske i etičke rasprave«, »sluškinje teologije«, empiričko-deskriptivnog tretmana, subjektivizma, reformizma, eklekticizma itd. Dakle, ishodište ekonomske teorije nalazimo još u Antičkom svetu (Aristotel, Platon, Ksenofon) zaključuje prof. Maksimović. U ovom delu izlaganja prisutna je suprotna distinkcija etimološke prirode (ekonomija kao nauka, ekonomska misao, ekonomski pogledi itd.), čime se istorijski dimenzionira konstituisanje ekonomske teorije. Naime, nesumnjivo su prethodne epohe eksponirale lucidne umove koji su dali svoj doprinos ekonomskoj misli i emancipaciji političke ekonomije. Ali, tek u vreme kada robna proizvodnja postaje dominantan odnos, stvoreni su uslovi za kompleksno izučavanje ekonomskih fenomena. Od tada i datira naziv »Politička ekonomija«⁶⁾ koja kao fundamentalna teorijska disciplina proučava objektivne zakone društvene baze.

Uzlazna linija razvoja ekonomije kao nauke, kreće se od Antičke misli preko kanonista, merkantilne i fiziokratske škole, da bi definitivno oblik dobila sa utemeljenjem engleske klasične škole. »Klasičari objavljuju da je centralno pitanje političke ekonomije na koji način ljudski rad, nezavisno od sfere proizvodnje u kojoj se nalazi, uz koordinaciju prirodnih uslova, stvara ekonomsko bogatstvo, kao i pitanje koji ekonomski zakoni posreduju prilikom raspodeljivanja tog bogatstva«⁷⁾. Fundamentalna premisa konceptualizacije predmeta političke ekonomije — teorija radne vrednosti je oformljena. Stvoren je okvir i osnova objašnjenja ekonomske strukture kapitalističkog načina proizvodnje, a time i celokupnog instrumentarija društvene nadgradnje (bića i svesti bužoaske epohe)⁸⁾.

Klasična škola pored nesumnjivog doprinosa, istovremeno označava i početak procesa diverzifikacije konceptualnih osnova predme-

⁵⁾ I. Maksimović: Isto, str. 5 i dalje.

⁶⁾ Naziv Politička ekonomija prvi je upotrebio Antoan de Montkretien u svom delu »Traité de l'économie politique« (1575—1621).

⁷⁾ I. Maksimović: Isto, str. 6.

⁸⁾ »Pritom, u teoriji radne vrednosti, kao ekonomskog izraza ljudskog rada »uopšte« klasični ekonomisti nalaze onu analitičku osnovu i objašnjenje za celinu sistema kapitalističke ekonomije«. I. Maksimović: (Isto, str. 6).

ta političke ekonomije. Celokupan pozitivan sadržaj klasične škole preuzima i nastavlja marksistička politička ekonomija, prevazilazeći pritom slabosti i nedoslednosti klasične škole (opšti metodološki pristup koji izvire iz teorije »prirodnog prava« i dr.) s jedne strane, i pomerajući optiku posmatranja na suštinski novu osnovu — na društveni aspekt ekonomskih odnosa s druge strane. »Predmet političke ekonomije nisu više faktori koji konstituišu društveni proizvod i nacionalni dohodak kapitalističkog društva i zakone njegove raspodele, već društveni aspekti i društveno-ekonomske tendencije razvika kapitalizma kao istorijski prelaznog oblika ekonomskih odnosa, koji se snagom objektivnih ekonomskih zakona transformiraju u jedan viši i, sa ekonomske tačke progresivniji sistem produkcionih odnosa, u socijalistički i komunistički ekonomski sistem. Time se politička ekonomija iz buržoaske ekonomske nauke transformirala u političku ekonomiju socijalističkih snaga, u marksističku političku ekonomiju«⁹⁾.

Drugi pol diverzifikacije konceptualnih osnova klasične škole, označava proces dezintegracije i zaplitanje ekonomske misli u lavirant apologetike i vulgarizacije, — »ekonomija se vraća na metode klasifikatorskog i deskriptivnog prilazanja proučavanju ekonomskih fenomena, napuštajući već naučno osvojene temelje, koji su joj omogućavali uvid i osvetljavanje unutrašnje strukture produkcionih odnosa te otkrivanje tendencije njihova razvitka«¹⁰⁾. Težište posmatranja ekonomskih fenomena pomera se sa sfere proizvodnje na sferu prometnog procesa i individualne potrošnje uz korišćenje adekvatnih metodoloških postupaka. Ekonomska misao obogaćena je novim konceptom — teorijom subjektivne vrednosti i marginalističkim metodom.

Proces polarizacije konceptualnih osnova predmeta političke ekonomije nije slučajna pojava, naprotiv izraz je protivurečnosti buržoaskog načina proizvodnje. Bipolarnost u konceptualizaciji predmeta političke ekonomije, diktirana je objektivnim stanjem, u kome kapitalizam iz faze uspona i afirmacije kao racionalnog sistema ulazi u fazu dezintegracije¹¹⁾. Istovremeno, protivurečan razvitak kapitalizma, — stvarajući pretpostavke da ga njegova spostvena dostignuća unište, uobličava realnu alternativu i esencijalni produkt svog ukidanja — proletarijat. Dovoljan razlog za »razvod« sa objektivnim proučavanjem ekonomskih fenomena.

Dvadeseti vek — kvalitativno novi tip protivurečnosti u svetskim razmerama otvara novu etapu u konceptualizaciji predmeta ekonomskih nauka.

Socijalizam nije više nejasan ideal budućnosti¹²⁾, već svetski proces i svetska praksa. Novi tip produkcionih odnosa, zahteva i svo-

⁹⁾ I. Maksimović: Isto, str. 6.

¹⁰⁾ I. Maksimović: Isto, str. 6—7.

¹¹⁾ »Dok je političko i intelektualno bankarstvo buržoazije jedva tajna i za nju samu, njeno ekonomsko bankarstvo ponavlja se svakih deset godina«. (F. Engels, op. cit. str. 148).

¹²⁾ »Od kako se u istoriji pojavio kapitalistički način proizvodnje, od tada je preuzimanje celokupnih sredstava za proizvodnju od strane društva često lebdelo pred očima kako pojedinaca, tako i čitavih sekta, kao više ili manje nejasan ideal budućnosti«. (F. Engels, op. cit. str. 147).

je teorijsko objašnjenje, koje bi bilo fundirano na originalnim premissama. Međutim, s obzirom da klasici marksizma nisu anticipirali mogućnost nastanka socijalizma u uslovima relativne nerazvijenosti ekonomske strukture, rezultiralo je teškoćama u koncipiranju predmeta političke ekonomije socijalizma. Otuda, u određenoj meri, sa političkom ekonomijom socijalizma istorija se ponavlja. U predmet političke ekonomije socijalizma interpoliraju se vanekonomske faktori¹³).

S druge strane, samo prisustvo socijalizma na svetskoj pozornici, specifičnost svetske krize 1929—1932/33 (izostaje regulatorna funkcija i »objavljuje« krizu kapitalističkog načina proizvodnje, otvara nove kontroverze u koncipiranju predmeta moderne građanske ekonomije. Nemoćna da objasni kvalitativne promene moderne epohe (imperijalizam, društveni kapitalizam itd.) sa pozicija individualne ekonomike, građanska ekonomija pokušava da ponovo uključi dostignuća, merkantilne, fiziokratske i klasične škole, pa i elemente marksističke ekonomije. Međutim, u nastojanjima da sjedini heterogene koncepte, buržoaska moderna ekonomija gubi viziju o svom predmetu; »ukratko, moderna buržoaska ekonomija je istovremeno i reformistička, i revizionistička i eklektična«¹⁴). Dodamo li tome, da se u istraživanju ekonomskih fenomena enormno uključuju analitička sredstva, metodi i instrumenti drugih nauka (prirodnih, društvenih, psihologije), može se konstatovati da predmet građanske ekonomije klizi ka totalnoj subjektivizaciji¹⁵), odnosno da je »ekonomija ono, što ekonomisti čine«¹⁶).

2) Posebnu vrednost prvog dela knjige čine, opservacije autora o metodološkom pristupu i njegovom uticaju na konceptualizaciju predmeta političke ekonomije. Na taj način, autor je akceptirao integralnost Marksovog dela¹⁷), a logičko-epistemološke, gnoseološke i aksiološke komponente skladno su integrirane u predmet političke ekonomije. Predmet i metod čine dijalektičko jedinstvo, »jer su ciljevi i naročito metodi istraživanja, kako to ističe savremena nauka, a to nije eksplicitno isticano u XIX veku, pa čak i u nekoliko dekada unazad, — tesno povezani za okvire predmeta istraživanja i samo njihovo shvatanje«¹⁸).

Opservacije o metodološkim aspektima, fiksirane su na sledeće oblasti: naučno saznanje, metod istraživanja i jezik saopštavanja, socijalnu uslovljenost i ideološku svest. Ne negirajući značaj svih navedenih komponenti metodološkog kompleksa, čini se ipak da ideološka

¹³) »Otuda, sa druge strane, jak uticaj pozitivističkih shvatanja i limitiranje političke ekonomije socijalizma na »normativnu« nauku, o »ekonomskom administriranju« itd«. I. Maksimović: (Predmet ekonomskih nauka, str. 7).

¹⁴) I. Maksimović: Isto, str. 8.

¹⁵) I. Maksimović: »...da je predmet političke ekonomije — ono što svako za sebe misli da ona jeste...« (Isto, str. 8).

¹⁶) I. Maksimović: Isto, str. 8.

¹⁷) »Zato su Marksova ekonomska istraživanja tako usko povezana sa cjelokupnom istorijom političke ekonomije, no isto tako i sa njegovom koncepcijom historije i čovjeka; isto tako i sa revolucionarnim programom izmjene ovog svijeta koji je alijenaciju čovjeka učinio totalnom, ali i stvorio materijalne i duhovne pretpostavke za njegovo ukidanje«. (P. Vranicki, Historija marksizma, knjiga prva, Naprijed, Zagreb, 1946—1971, str. 133).

¹⁸) I. Maksimović: Predmet ekonomskih nauka, str. 9.

svest zauzima posebno mesto. Naime, često se dometi objektivnosti naučne discipline mere količinom i karakterom vrednosnih premisa koje su zastupljene u njenoj strukturi. Stoga je od izuzetne važnosti, odrediti mesto i funkciju ideološke svesti u konceptualnoj strukturi nauke, a u političkoj ekonomiji posebno.

Zakoni društvene baze eksponiraju materijalne interese privrednih subjekata. Kako su materijalni interesi, realizacija istorijski različitih monopola faktora proizvodnje, to je u uslovima klasne stratifikacije društva — motivaciona usmerenost antagonističkih klasa dijametralno suprotna. Dakle, »u svojoj bazi, ideologija se zasniva na materijanom interesu, ali se materijalni interes grupe i klase povezuje i integriira u jednu jedinstvenu celinu ubeđenja, stavova i pogleda na svet, shodno vidokrugu, i kulturno-istorijskoj nadgradnji, date specifične grupe i klase ljudi«¹⁹⁾.

Očuvanje ili akcija usmerena ka promeni pozicije klase u postojećem sistemu društvenih odnosa, uslovljava i determiniše stav prema »fundamentalnim aspektima ekonomske aktivnosti«²⁰⁾, što u krajnjoj instanci određuje opredeljenje prema predmetu političke ekonomije. Zato, nije slučajno proces dezintegracije buržoaske ekonomske misli tekao od klasične škole. To je bio istovremeni proces formiranja svesti povlašćene klase o prolaznosti kapitalističkog načina proizvodnje. »Apologetika — odbrana kapitalizma po svaku cenu uzima mesto — objektivnom istraživanju društveno-ekonomskih odnosa kapitalističkog društva«²¹⁾.

Kod Marksove političke ekonomije dilema nikad nije postojala. Vrednosna komponenta je uvek bila in explicite isticana i integrirana u predmet političke ekonomije. Marksova politička ekonomija objedinila je u sebi i klasnost i objektivnost, jer je zastupala interese najprogresivnije klase (proletarijata), koja nije težila da sebe ovekoveči kao klasu, već da stvori sve neophodne uslove koji bi klasni odnos ukinuli²²⁾.

Zaključimo: vrednosna komponenta uključena je u predmet političke ekonomije, čak i onda kada teoretičari oglašavaju svoj koncept »neutralnim«, »bezvremenskim«, »pozitivnim«, »ahistorijskim« itd.

Profesor Maksimović na kraju sumira svoje viđenje odnosa ideologije i političke ekonomije; »ipak ostaje jedna neosporna činjenica; idejna i ideološka svest ima danas izvanredno značenje za shvaćanje predmeta i teorijske strukture političke ekonomije, nezavisno da li se radi o marksističkim ili nemarksističkim orijentacijama i konceptualizacijama«²³⁾.

¹⁹⁾ I. Maksimović: Isto, str. 13.

²⁰⁾ I. Maksimović: Isto, str. 13.

²¹⁾ Prof., J. Petrović, Politička ekonomija, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 3.

²²⁾ »Proletarijat je u Marksova doba i potom, bio zainteresovan za primenu naučnih principa u sferi ekonomske analize i video u tome jednu od mogućnosti za otkrivanje svih zakona kapitalističke eksploatacije kao i mogućnost za jačanje idejne svesti o istorijskoj funkciji modernog proletarijata«. I. Maksimović: (Predmet ekonomskih nauka, str. 15).

²³⁾ I. Maksimović: Isto, str. 15.

II

1) Drugi odeljak, posvećen je razmatranju konceptualnih osnova i metodoloških pristupa u određivanju predmeta političke ekonomije ekonomskih škola nemarksističke-buržoaske orijentacije.

U određivanju mesta i značaja škola ekonomske analize, evidentna je primena trijadnog principa; društveni uslovi u kojima se konstituiše teorijska misao, domet i mogućnosti pozitivnog doprinosa, limitirajući faktori²⁴). Na taj način skladno je integrirana istorijska dimenzija razvoja ekonomskih škola; nastanak, razvoj i dezintegracija, što istovremeno ukazuje i na faze razvoja kapitalističkog načina proizvodnje. Vreme uspona kapitalizma je i vreme objektivnog istraživanja ekonomskih fenomena, vreme dezintegracije je i vreme napuštanja objektivnog istraživanja i ulaska u vode apologetike.

Kamen međaš i gravitaciona tačka razlikovanja konceptualizacija predmeta političke ekonomije jeste, sfera proizvodnje odnosno teorija radne vrednosti. Polazeći od centralne kategorije — teorije radne vrednosti, prof. Maksimović naznačava i kriterijume koji su dovoljni za razlikovanje škola ekonomske analize; a) ekonomski koncept (fundamentalne premise i postulati); b) mesto proizvodne strukture i sfera produkcionih odnosa i odnos drugih struktura ekonomskih odnosa prema proizvodnim u shvatanju predmeta; c) konceptualni osnovi metoda ekonomske analize, preko kojih se definiše njena funkcija i cilj istraživanja (na primer, istraživanje »zakovitosti«, »principa«, »uniformnosti«, ili proste deskripcije ekonomskih fenomena²⁵).

Polazeći od navedenih kriterijuma, autor klasifikuje buržoasku ekonomsku misao u četiri faze; prva faza — merkantilna i fiziokratska škola, druga faza — engleska klasična škola, treća faza — postklasična buržoaska ekonomija, i četvrta faza — savremena buržoaska ekonomija.

2) Pojavom merkantilne i fiziokratske škole, u saznajnom aspektu ekonomija se oslobađa balasta Antičke i Feudalne misli (filozofije i teologije). S druge strane, objektivni društveni uslovi bili su opterećeni reliktima feudalne epohe. Prelazni period od feudalizma ka kapitalizmu je proces formiranja kapital-odnosa kao društvene i istorijske kategorije i odumiranje feudalnog odnosa kao prirodne kategorije koja se razvija na zemljišnoj osnovi. Otuda, i nemogućnost merkantilne i fiziokratske škole, da i pored odlučnog doprinosa uobličavanju političke ekonomije kao samostalne discipline, razviju predmet političke ekonomije do krajnjih konsekvenci. Ono što nisu mogle da učine ove škole, učiniće klasična škola.

Markantilna škola ostaje u sferi prometnog procesa — trgovine i razmene. Kretajući se u tom okviru, merkantilisti kao predmet

²⁴) »Objektivno naučno saznanje moglo se ostvariti tek sa određenim društvenim uslovima. Neophodan je bio određeni stepen u razvitku društvenih protivurečnosti, kao i određeni karakter tih protivurečnosti, da bi se u misaonim naporima iz sfere filozofske razrade pojmova i njihovih sistema prešlo na naučnu analizu empirijskog materijala, koji je ukazivao na objektivnu povezanost realnog sveta i zakonitost njegovog kretanja«. (M. Đorđević, *Istorija države i prava*, FPN, Beograd, 1972. str. 12).

²⁵) I. Maksimović: *Predmet ekonomskih nauka*, str. 16.

istraživanja fiksiraju dva centralna problema; »prvo, značenje plemenitih metala (u prvom redu zlata) kao opšteg izraza ekonomskog bogatstva, i drugo, vanjske trgovine shvaćene kao produkcione sfere i izvora nacionalnog bogatstva...«²⁶⁾. Osnova za ovakav prilaz je, samostalna egzistencija trgovačkog kapitala, čija je funkcija stvaranje »vrednosti« i to pre svega kroz razmenu sa inostranstvom. Svakako, najznačajniji doprinos merkantilne škole je kreiranje osnova ekonomske politike.

Fiziokrati konačno i neopozivo, odlučno pomeraju proučavanje ekonomskih fenomena iz sfere prometa u sferu proizvodnje. Pritom, odnosi koji se formiraju u procesu proizvodnje objektivni su i nezavisni od volje ljudi, ističu fiziokrati. »Fiziokrati ispravno ističu da se težište ekonomskih problema nalazi u sferi proizvodnje, te da se trgovina, promet i njihovi prometni nosioci — zlato, plemeniti metali — ne mogu smatrati izvorima ekonomskog bogatstva«²⁷⁾.

Međutim, time što su proizvodnu delatnost, vezali isključivo za poljoprivredu, koja se pojavljuje kao jedini izvor društvenog bogatstva i shodno tome izvor dohodka (renta i iz nje izvedeni dohoci), fiziokrati su limitirali svoju analitičku osnovu. Jer, već smo napomenuli, ekonomski odnosi formirani na zemljišnoj osnovi imanentni su feudalnom a ne kapitalističkom sistemu.

Ograničene po sopstvenom dometu, komplementarne po zajedničkom doprinosu, merkantilna i fiziokratska škola izvršile su sintezu tri osnovne funkcije kapitalističke privrede; selektivnu, alokativnu i distributivnu i na taj način tsvorile osnovu klasičnoj školi da izvrši naučno fundiranje predmeta političke ekonomije.

3) Svoje zlatno doba, buržoaska ekonomija doživljava sa klasičnom školom — omeđene pojavom grandioznih dela »Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda« Adama Smita 1776 i »O načelima političke ekonomije i opozreivanja« Davida Rikarda 1817.

Klasičari su akceptirali postavku fiziokrata o primarnosti proizvodnje, ali su je proširili na sve oblike proizvodnje. Međutim, klasičari teže otkrivanju esencijalnog, krajnjeg uzroka bogatstva i nalaze ga u ljudskom radu. Utvrdivši da je »rad ona konstanta, nezavisna i promenljiva, od kojih zavise sve druge okolnosti privrednog života (klima, tlo, opseg teritorije, broj stanovništva itd.)«²⁸⁾, klasičari otkrivaju protivurečan karakter robe: upotrebnu vrednost i prometnu vrednost i formulišu teoriju radne vrednosti; — »ako se apstrahuju tržišni faktori koji deluju unutar i posredstvom tržišne cene, — »prometna« vrednost, ili »prirodna cena roba« određena je ljudskim radom«²⁹⁾.

Kreacijom teorije radne vrednosti, klasičari su stvorili i adekvatan analitički okvir za objašnjenje zakona i kategorija raspodele. Na taj način klasičari uspostavljaju kauzalnu vezu između proizvodnje i raspodele, čime naglašavaju i kvalitativni (društveni i socijalni) aspekt odnosa između proizvodnje i raspodele; — »odrediti zakone koji upravljaju raspodelom, jeste glavni zadatak političke ekono-

²⁶⁾ I. Maksimović: Isto, str. 18.

²⁷⁾ I. Maksimović: Isto, str. 20.

²⁸⁾ I. Maksimović: Isto, str. 23.

²⁹⁾ I. Mkasimović: Isto, str. 23.

mije»³⁰⁾, kao i kvantitativni aspekt odnosa između proizvodnje i raspodele; — »dohoci su zavisne, komplementarne veličine, jer se izvođe iz veličine vrednosti robe, te ovu ne mogu premašiti; ako veličina jednog dohotka raste, veličina drugog mora opasti, srazmerno ukupnoj veličini vrednosti robe«³¹⁾.

Da zaključimo. Najznačajniji doprinos klasične škole konceptualizaciji predmeta političke ekonomije, nesumnjivo je kreacija teorije radne vrednosti — esencijalno određenje društvene stvarnosti, i racionalno jezgro koje će kasnije omogućiti Marksu da utvrdi ekonomsku strukturu kapitalističkog načina proizvodnje i logiku eksploatacije. Ne manji doprinos klasičara, je svakako, i uspostavljanje organske i kauzalne veze između proizvodnje i raspodele, koju će Marks kao dijalektičko jedinstvo uobličiti u fundamentalni društveni odnos; »U najpovršnijem shvatanju raspodela se pojavljuje kao raspodela proizvoda, pa je tako još više udaljena i quasi (takoreći) samostalna prema proizvodnji. Ali pre no što je raspodela proizvoda, ona je: 1) raspodela oruđa za proizvodnju i 2) — što je samo dalja odredba istog odnosa — raspodela članova društva među različite vrste proizvodnje. (Podređivanje individua pod određene odnose proizvodnje). Raspodela proizvoda očevidno je samo rezultat ove raspodele koja je uključena u samom procesu proizvodnje i koja određuje strukturu proizvodnje. Posmatrati proizvodnju ne uzimajući u obzir ovu raspodelu koja je u njoj uključena predstavlja, očigledno, šuplju apstrakciju, dok je, obrnuto, raspodela proizvoda sama po sebi data ovom raspodelom koja od samog početka sačinjava jedan momenat proizvodnje«³²⁾.

I na kraju, treći značajan doprinos klasične škole jeste, primena adekvatnih metodoloških postupaka u istraživanju ekonomskih fenomena, posebno metoda apstrakcije³³⁾.

4) Klasična škola nastaje i razvija se u vremenskom okviru, u kome kapital-odnos kao društveno-istorijska kategorija postaje dominantan produkcionni odnos. Međutim, vreme konsolidacije kapitalističkih odnosa proizvodnje, istovremeno označava fazu u kojoj kapitalizam na potpun i drastičan način ispoljava suštinske protivurečnosti svoje stvarnosti. Raskršće kapitalizma karakteriše, i trenutak velikog doprinosa klasične škole konceptualizaciji predmeta političke ekonomije, ali, i početak napuštanja objektivnog istraživanja ekonomskih fenomena, jer, »više se nije radilo o tome da li je ovaj ili onaj teorem istinit, nego da li je koristan ili štetan po kapital, ugodan ili ne, politički sumnjiv ili ne«³⁴⁾.

Klasična škola raspada se na tri pravca; vulgarno-apologetski, eklektički i pozitivistički pravac.

³⁰⁾ I. Maksimović: Isto, str. 58. (D. Rikardo, Načela političke ekonomije...)

³¹⁾ I. Maksimović: Isto, str. 24.

³²⁾ K. Marks, Prilog kritici političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1960, str. 206.

³³⁾ »Cilj ekonomske analize je, proučavanje zakonitosti i unutrašnje veze između ekonomskih pojava, a metodologija, koja se zasniva na apstrakciji i deduktivnoj inferenciji je adekvatna osnova. I. Maksimović: (Predmet ekonomskih nauka, str. 25).

³⁴⁾ K. Marks, Kapital I, Kultura, Beograd, 1947, str. I.

a) Vulgarno-apologetski kreće se na dva koloseka; jedan se manifestuje napuštanjem teorije radne vrednosti, tako da rad nije jedini tvorac vrednosti već i »opredmećeni rad« (J. S. Mill), »životinje i prirodne snage« (Mak Kuloh), a konsekvntno tome, dohoci nisu izvedeni iz vrednosti već su dohoci (najamnina, kamata i renta) tvorcii vrednosti (Say). Daljnja karakteristika ovog procesa je deterministički i tehnološki pristup istraživanju ekonomskih fenomena, a kulminaciju ovog procesa pretstavlja formulisanje čuvenog Sayovog zakona tržišta; »svaki akt ponude je ujedno i akt tražnje, proizvodi se razmenjuju za proizvode, te je nemoguće zamisliti — teorijski i pojmovno teškoće realizacije, krize hiperprodukcije, zastoje u razmeni itd. Novac predstavlja neutralni fenomen. Kapitalizam samoregulirajući automat«³⁵).

Drugi kolosek vulgarno-apologetske orijentacije, karakteriše uključivanje psihološke komponente u predmet političke ekonomije. »Politička ekonomija je nauka koja se bavi proizvodnjom i raspodelom bogatstva, ukoliko oni zavise od zakona ljudske prirode«³⁶). Teorijsku završnicu psihološkog pristupa ekonomskim fenomenima, pretstavlja formiranje psihološke škole. Sa nastankom psihološke škole, težište posmatranja ekonomista pomera se na ličnu potrošnju, a predmetom ekonomske nauke postaje »subjektivna korisnost« dok centralna analitička tačka postaje »granična korisnost«.

b) Pojava eklekticizma i pozitivizma u ekonomskoj teoriji, determinisana je zastranjivanjima psihološke škole. Dok eklektička varijanta pokušava da objedini konceptualne osnove klasične škole, deterministički aspekt vulgarno-apologetske varijante i psihološke aspekte, dotle pozitivistička orijentacija (prvenstveno matematska škola opšte ravnoteže) u potpunosti raskida sa psihološkom školom i njenim postavkama.

Osnovna karakteristika eklekticizma — kembridžske varijante pogotovu, je naglašeni praktični karakter predmeta političke ekonomije kao i uvođenje sociološkog aspekta. Naime, psihološka dimenzija je i dalje inkorporirana u predmet političke ekonomije ali, strukturalno fundirana socijalnim faktorima.

Positivizam znatno sužava konceptualnu osnovu političke ekonomije; — teorija opšte ravnoteže fiksira svoj koncept na fenomenologiju cena uz korišćenje matematskih metoda, dok istorijska škola fiksira svoj koncept na anлізу stupnjeva privrednog razvoja uz korišćenje metoda deskripcije i klasifikacije.

5) U četvrtoj glavi profesor Maksimović razmatra savremene konceptualizacije predmeta političke ekonomije. Konstatujući činjenicu, da se buržoaska ekonomska misao nalazi u procesu definitivne dezintegracije, profesor Maksimović istiže tendenciju savremene buržoaske ekonomske misli ka sintezi heterogenih koncepata predmeta političke ekonomije, ali na eklektičkoj osnovi — orijentaciju političke ekonomije ka »ekonomici« (»Economics«).

Reprezentom pomenute orijentacije autor smatra prof. P. A. Samuelsona, jednog od najpoznatijih savremenih buržoaskih teoreti-

³⁵) I. Maksimović: Isto, str. 27.

³⁶) I. Maksimović: Isto, str. 28.

čara; »U njegovom sistemu se kao u fokusu zrakova sustiču elementi i pravci osamostaljenih teorija koji su se odvojili još u postklasičnoj ekonomiji od svoje matice, vulgarizirali i diferencirali...³⁷⁾.

Osnovni ekonomski problemi po P. A. Samuelsonu su sledeći; 1) koju vrstu i količinu svih mogućih dobara i usluga treba proizvoditi; 2) kako treba da budu korišćeni ekonomski resursi pri proizvodnji ovih dobara; 3) za koga proizvoditi, tj. kakva raspodela dohotka između različitih individua i klasa treba da bude³⁸⁾. Pritom, zbog toga, što sve tri situacije nastaju zbog empiričkog fakta »retkosti« posreduje »zakon retkosti«.

Najzad, za konačno oformljenje konceptualne osnove »ekonomije« (»Economics«), bitno je integrisanje ekonomske politike u ekonomsku teoriju, što P. A. Samuelson i čini, jer ističe »da moderne nacije moraju da podjednako brinu da im ukupna novčana tražnja i nacionalni dohodak ne budu ni odveć niski (što će prouzrokovati nezaposlenost), ni odveć visoki (što će prouzrokovati opštu inflaciju cena)³⁹⁾.

Ovako konceptirana osnova predmeta ekonomskih istraživanja, pretstavlja ustvari sintezu tri u osnovi različita fundamentalna pristupa i koncepta.

Prva orijentacija, bila bi »neoklasična ili postklasična⁴⁰⁾, koja u središte istraživanja stavlja objektivni i subjektivni aspekt »ekonomskog bogatstva« — wealth i welfare teorije.

Druga orijentacija je »racionalistička i pozitivističko — bihevioristička⁴¹⁾, koja u središte istraživanja stavlja koncept »retkosti ekonomskih dobara«.

I na kraju, treća orijentacija je »mehanička ili katalaktička⁴²⁾ a koncept istraživanja se iscrpljuje u »principu razmenljivosti, tj. doмену tržišta i cena«.

Heterogena po strukturi, koncepcija »ekonomije« (»Economics«) pretpostavlja i primenu heterogenog metodološkog i analitičkog instrumentarija. Stoga, profesor Maksimović potvrđujući svoju tezu, da su savremeni buržoaski teoretičari sve manje sigurni u predmet svog istraživanja, ispravno zaključuje: »Iz istog razloga se prava priroda »ekonomskog« u društvenom životu ne može izvesti pre svega iz fenomenološkog sveta »razmenljivosti roba«, »tržišta i cena«, već mora imati kao svoju polaznu ontološku supstancu svet društvenih odnosa u sferi proizvodnje i raspodele, što sledstveno mora ostati i osnovom svakog naučno koncipiranog predmeta političke ekonomije⁴³⁾.

III

Treći deo knjige posvećen je analizi marksističke koncepcije predmeta političke ekonomije. U prvoj glavi, profesor Maksimović

³⁷⁾ I. Maksimović: Isto, str. 35.

³⁸⁾ I. Maksimović: Isto, str. 35.

³⁹⁾ I. Maksimović: Isto, str. 36.

⁴⁰⁾ I. Maksimović: Isto, str. 37.

⁴¹⁾ I. Maksimović: Isto, str. 37.

⁴²⁾ I. Maksimović: Isto, str. 38.

⁴³⁾ I. Maksimović: Isto, str. 57.

razmatra fundamentalne premise i metodološki pristup Marksove političke ekonomije. Druga glava, posvećena je razmatranju problematike konstituisanja predmeta političke ekonomije socijalizma.

1) Već smo napomenuli, da klasična škola pretstavlja prekretnicu u razvoju ekonomske misli. Buržoaska ekonomska misao, u nastojanjima da da svoj doprinos »odbrani« kapitalizma od ekonomske smrti, stupa na put dezintegracije i apologetike. Pozitivan pak sadržaj klasične škole, preuzima marksistička teorija, ali istovremeno, marksistička politička ekonomija koncipira svoj predmet na bitno novim ontološkim i gnoseološkim premisama.

Fundamentalna filozofska premisa marksizma u konceptualizaciji predmeta političke ekonomije, leži u principu materijalnosti objektivne stvarnosti, — procesi, zakonitosti i odnosi materijalne proizvodnje u krajnjoj instanci uslovljavaju ukupnost odnosa celine društva. Marks je najeksplicitnije izrazio ovaj princip u svom poznatom delu »Prilog kritici političke ekonomije«: »U društvenoj proizvodnji svog života ljudi stupaju u određene, nužne odnose, nezavisne od njihove volje, odnose proizvodnje koji odgovaraju određenom stupnju razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Celokupnost tih odnosa proizvodnje sačinjava ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja i kojoj odgovaraju određeni oblici društvene svesti. Način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i duhovnog života uopšte. *Ne određuje svest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svest*»⁴⁴). (Podvukao TK) Fundirana na materijalističkoj osnovi — na premisi primarnosti društvenog bića, Marksova politička ekonomija kao nauka koja proučava zakone društvene baze, nužno postaje osnova i ishodište drugih društvenih nauka. Objedinjujući napred sve rečeno, profesor Maksimović na izuzetno suptilan i sintetičan način definiše predmet političke ekonomije, akceptirajući pritom u potpunosti integralnost Marksove interpretacije društva i odnosa koji vladaju u njemu. »Drugim rečima politička ekonomija kao nauka, ima za pretpostavku totalitet društveno-ekonomskih aktivnosti integriranost nauka o društvu, bez kojih pretpostavki je nezamisliva«⁴⁵). Međutim, time koncept Marksove političke ekonomije nije dobio konačan oblik.

Princip materijalnosti objektivne stvarnosti, pretpostavlja dimenziju kretanja. Društvene pojave ne nalaze se u ekvilibrijumu, već u procesu neprestanog menjanja, procesu transformacije od jednog stepena protivurečnosti do drugog, jer za Marksa totalitet je momenat protivurečnosti, kao što je za Hegela protivurečnost moment totaliteta⁴⁶). Preuzimajući »evolucion i revolucionarni aspekt Hegelove dijalektike«⁴⁷), shvatajući »dijalektiku mišljenja kao dijalektiku

⁴⁴) K. Marks, Prilog kritici političke ekonomije, Kultura, Beograd, 1960, str. 9.

⁴⁵) I. Maksimović: Predmet ekonomskih nauka, str. 61.

⁴⁶) »Za Hegela protivurečnost je momenat totaliteta. Za Marksa totalitet je momenat protivurečnosti«. (R. Garodi, »Karl Marks«, Kultura, Beograd, 1968, str. 88.

⁴⁷) I. Maksimović: Predmet ekonomskih nauka, str. 61.

realnih procesa«, Marks je u predmet političke ekonomije uključio dinamički-istorijski aspekt, jer, dijalektika je pre svega logika kreiranja.

Polazeći od dijalektičkog materijalizma kao osnove, Marks je kreirao i primenjivao specifične metode u istraživanju zakonitosti koje deluju u društvu. Prekretnicu u istraživanju i proučavanju ekonomskih fenomena, pretstavljala je kreacija i primena metoda apstrakcije, metoda koji je u društvenim naukama ono, što je eksperiment u prirodnim naukama. »Polazeći od osnova dijalektičke metodologije, Merks je prvi istakao ideju a u Kapitalu je konkretno i primenio, jednog istorijskog-sintetičkog metoda konstituisanju teorije (metoda »apstrakcije«), koji, s jedne strane, prevazilazi jednostranosti induktivno-deduktivnog načina mišljenja i njihovih rezultata uzeatih pojedinačno, a sa druge strane, čvrsto povezuje induktivno-deduktivne generalizacije sa istorijskim stupnjevima materijalnog razvitka privrednih organizacija (jedinstvo istorijskog i logičkog)«⁴⁸).

Da zaključimo. Marks je primenio i posredstvom dijalektičkog metoda, revolucionisao političku ekonomiju, konstituišući je kao jedinstvo predmeta i metoda istraživanja ekonomskih fenomena, postavljajući je konačno kao društvenu, istorijsku i klasnu nauku.

2) Formiranje konceptualne osnove predmeta političke ekonomije socijalizma, vezano je za niz teškoća objektivnog i subjektivnog karaktera. Vremenska distanca koja deli institucionalizaciju socijalizma i teorijsko uopštavanje prakse socijalizma, nastanak socijalizma u uslovima relativne nerazvijenosti ekonomske strukture, dugogodišnja praksa socijalizma samo u jednoj zemlji (SSSR), specifičnosti socijalističkih revolucija i različitosti puteva izgradnje socijalizma (SSSR, NR Kina, Jugoslavija), frontalno raspadanje kolonijalnog sistema i orijentacija »zemalja u razvoju« ka socijalizmu, kumuliranje protivrečnosti u krilu »zrelog« kapitalizma koje tendiraju ka razrešavanju (koncentracija i centralizacija, podružljavanje procesa proizvodnje, tendencijski pad profitne stope, itd.), sve su to faktori koji objektivno uslovljavaju heterogen pristup konceptualizaciji predmeta političke ekonomije socijalizma. Lepeza pristupa konceptualnoj osnovi predmeta političke ekonomije socijalizma je veoma široka, »od shvatanja da je ona istovetna sa onom koja se odnosi na kapitalističku ekonomiju, do gledišta da se radi o potpuno novom kvalitetu teorijske ekonomije; od teze da ona ostaje »pozitivna« nauka, do tvrđenja da ona postaje »normativna« nauka, i od stavova da se politička ekonomija u socijalizmu pretvara u praktičnu i primenjenu disciplinu, vrste ekonomike, do gledišta da je upravo ekonomska struktura socijalizma osnova za jednu »čistu teoriju« u smislu koncepcija teoretičara »privredne ravnoteže«.⁴⁹

Profesor Maksimović razrešava dilemu, time što koncept predmeta političke ekonomije socijalizma postavlja na takvu osnovu, u kojoj su sadržajno zastupljeni i elementi »pozitivnog« i elementi »normativnog«. Jer, ekonomska formacija socijalizma (koja je pred-

⁴⁸) I. Maksimović: Isto, str. 62.

⁴⁹) I. Maksimović: Isto, str. 73.

met političke ekonomije), objektivno pretstavlja jedinstvo razvoja društveno-ekonomskih zakonitosti i uticaja ekstraekonomskih faktora.

Robna proizvodnja u socijalizmu je nesporna činjenica. Shodno tome, protivurečnosti robne proizvodnje, — individualni i društveni karakter rada, konkretan i apstraktan rad, upotrebna vrednost i vrednost, imanentne su i socijalizmu, a to znači, da zakon vrednosti u transformisanom obliku kao objektivna nužnost deluje i u socijalizmu. S druge strane, društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju, tendencija ka svesnom uređivanju produkcionih i društvenih odnosa itd., čine neophodnim uticaj suprastrukture na društveno-ekonomsku bazu. Uzmimo naprimer instituciju »planiranja reprodukcije«, — kao svesna ljudska delatnost koja anticipira ciljeve potreba, proizvodnje, alokacije faktora proizvodnje, raspodele i potrošnje mora sadržavati normativne elemente.

Iz gore navedenih razloga, profesor Maksimović smatra da je koncipiranje predmeta političke ekonomije moguće samo na premisama Marksova dela, onako kako je to on (Marks) učinio sa predmetom političke ekonomije kapitalizma. »Marksistička koncepcija političke ekonomije socijalizma može se realizovati samo na način na koji je to još Marks učinio za kapitalizam. Na bazi posmatranja društvenih fenomena u njihovom totalitetu (podvukao I. M.) i izdvajanju ekonomskih osnova, kao primarnih pokretača, koji se u postepenim fazama aproksimacije stvarnosti sve više prožimaju sa drugim idejnim strukturama. Ukoliko je društveno biće i društvena svest manje protivurečna u svom prožimanju i razvitku — a krajnja misao Marksa je bila da to ona u socijalizmu i komunizmu postepeno i postaje — utoliko je međusobni uticaj baze i nadgradnje neposredniji, potpuniji, — politička ekonomija socijalizma, zajedno sa drugim društvenim naukama, vremenom prerasta u jednu opštu nauku o društvu, univerzalnu po svom značaju i jedinstvenu po svom sadržaju«⁵⁰).

*
*   *
*

Svrha naučnog saznanja nije samo tumačenje objektivne stvarnosti⁵¹), već da na osnovu spoznate objektivne stvarnosti, omogući čoveku i društvu kontrolu i prilagođavanje procesa i zakonitosti objektivne stvarnosti svojim potrebama. Naučno saznanje je po svojoj funkciji i dometu aproksimativno, pretstavlja relativno adekvatan izraz objektivnih stanja prirode, društva i mišljenja. Kao takvo, naučno saznanje nije u stanju da u potpunosti prožme stvarnost, objedini i preradi u saznavne kategorije sve elemente, procese i zakonitosti koje postoje u objektivnoj stvarnosti (totalitet je beskonačan proces), te da na toj osnovi omogući čoveku i društvu kreiranje praktične delatnosti koja bi bila oslobođena nužnosti i stihijnosti. Među-

⁵⁰) I. Maksimović: Isto, str. 85.

⁵¹) »Filozofi su svet samo različito tumačili, ali radi se o tome da se on izmeni«. (K. Marks, Teze o Fojerbahu, Izabrana dela II, Kultura, Beograd, 1950, str. 393).

tim, ukoliko je naučno saznanje u stanju da što potpunije prožme stvarnost (naučno saznanje asimptotički teži potpunom prožimanju stvarnosti), utoliko su čovek i društvo u većoj mogućnosti da kontrolišu i prilagođavaju objektivne procese svojim potrebama, da svesno učine dominantnim nad nužnim i spontanim.

U tom kontekstu treba posmatrati i značaj političke ekonomije. Jer, politička ekonomija je nauka koja istražuje zakone društvene baze koji su rezultat materijalne proizvodnje, i koji u krajnjoj instanci determinišu celinu društvenih odnosa. Ako je logika dijalektike logika sukoba, kretanja i života, onda je logika političke ekonomije; otvaranje mogućnosti čoveku i društvu, da spontanitet ekonomskih procesa, aktivnosti i odnosa pretvori u svesno regulisane odnose; otvaranje budućnosti u kojoj bi društvo konačno stupilo na put ostvarenja Marksove vizije prelaska iz »carstva nužnosti u carstvo slobode«.

TOMICA KLIKOVAC, assistant

L'IMPORTANCE DE LA MATIÈRE DES SCIENCES ÉCONOMIQUES

— R é s u m é —

La science en tant qu'aspect le plus rationnel de l'activité sociale, devient aujourd'hui plus que jamais un moyen important de la transformation de la réalité sociale.

L'Économie politique, quoiqu'elle soit une science relativement jeune, eu égard qu'elle étudie les légalités essentielles de la vie sociale, occupe une place importante dans le système des sciences sociales, en particulier dans le système des sciences économiques.

L'importance de l'Économie politique peut être aperçue en observant son développement historique. Le degré des contradictions sociales conditionnait des approches différentes aux phénomènes économiques, et en conséquence la matière de l'Économie politique est posée sur des bases de conception différentes.

Le travail est consacré à l'examen de l'influence des facteurs historiques de conséquence sur le caractère conceptif de la matière de l'Économie politique, à cet égard nous a servi de base le livre du professeur Ivan Maksimović „La matière des sciences économique”.

